

ТАҚРИЗИ МУҚАРРИЗИ РАСМӢ

ба диссертатсияи Абдурахимов Бахтиёр Абдурахимович дар мавзуи «Таъсирпазирии мутақобилаи адабиёти навини тоҷик ва матбуот дар оғози асри XX» барои дарёфти дараҷаи илмии доктори илмҳои филологӣ аз рӯйи ихтисосҳои 10.01.01 – Адабиёти тоҷик; равобити адабӣ ва 10.01.10 – Рӯзноманигорӣ

Мутобиқати мавзӯ ва муҳтавои диссертатсия ба шиносномаи ихтисоси илмӣ. Мавзуи диссертатсия, ки таҳти унвони «Таъсирпазирии мутақобилаи адабиёти навини тоҷик ва матбуот дар оғози асри XX» пешниҳод ва ба тасвиб расидааст, аз лиҳози илмӣ бо заминаҳои назариявӣ амалӣ ва соҳаҳои таҳқиқоти ихтисосҳои 10.01.01 – Адабиёти тоҷик; равобити адабӣ ва 10.01.10 – Рӯзноманигорӣ мувофиқати комил дорад. Аввалан, ҷанбаҳои назариявӣ он дар самти адабиётшиносӣ ба омӯзиши шаклу мазмун, жанру сабк ва равандҳои эҷодӣ дар адабиёти навини тоҷик таҳсис ёфта, ки мутобиқ ба талаботи шиносномаи ихтисоси «Адабиёти тоҷик» мебошад. Дувум, баррасии густурдаи равандҳои матбуоти давр ва нақши онҳо дар ташаккули афкори адабӣ ва забони каломӣ бадеъ бо меъёрҳои ихтисоси «Рӯзноманигорӣ» мувофиқ мебошад. Пажӯҳиши мавриди баҳс бо таърихи сарчашмаҳои дасти аввал, аз ҷумла, рӯзномаву маҷаллаҳои нахустини тоҷикӣ – «Бухорои шариф», «Оина», «Шуълаи инқилоб», «Овози тоҷик», «Бедорӣ тоҷик», «Дониш ва омӯзгор» ва «Раҳбари дониш» сурат баста, ба таври мустаким ба муҳтавои ихтисосҳо иртибот мегирад. Ҳадаф аз таҳқиқ, ки муайянсозии сатҳу дараҷаи таъсири мутақобилаи адабиёт ва матбуот дар оғози асри XX аст, ба кушодани гиреҳҳои масоили методологӣ ва назарияи ҳар ду ришта роҳро ҳамвор месозад. Ҷиҳати дигари мувофиқати мавзӯ он аст, ки пажӯҳиш робитаҳои адабиётро бо шароити иҷтимоӣ ва фарҳангӣ тавассути минбари матбуот мавриди омӯзиш қарор дода, ба таҳқиқоти муосир дар самти равобити адабӣ ҳамроҳ мегардад. Диссертант бо истифода аз усулҳои муқоисавӣ-таърихӣ, таҳлили мундариҷавӣ ва сабақшиносӣ, ҳамчунин, бо таърихи заминаҳои назариявӣ илмҳои филологӣ ба арзёбии ҳамаҷонибаи мавзӯ пардохтааст.

Мубрами мавзуи таҳқиқ. Мавзуи мавриди баррасӣ дорои аҳамияти беҷа ва ҷанбаи мубрами илмист. Ин давра яке аз ҳассостарин мароҳили таърихи фарҳангии тоҷикон аст, ки дар он матбуот чун ниҳоди навзӯр ба саҳнаи иҷтимоӣ ворид шуд ва адабиёт ҳамчун бозтоби ормонҳои миллӣ бо он ҳамнафас гардид. Бо баррасии ин раванд имкон фароҳам меояд, ки ҷойгоҳи матбуот дар ташаккули забони адабӣ ва густариши арзишҳои маърифатӣ мушаххасан дар густираи таҳқиқ қарор гирад.

Аҳаммияти таҳқиқ дар он аст, ки робитаи билвоситаи нависандагону шоирон бо рӯзномаву маҷаллаҳо, ки самараи он дар шаклгирии жанрҳои тоза ва сабқҳои навини адабӣ таҷассум ёфт, бо чашмандози муносиб баррасӣ шудааст. Матбуот на танҳо минбари интишори осори адабӣ, балки мактаби таҷрибаомӯзии адибони ҷавон низ буд, ки тавассути он завқи хонандагон ташаккул ёфт ва навҷӯиҳо дар шуури ҷомеа падида омад. Пажӯҳиш дар ин мавзӯ бо вазъи сиёсату иҷтимоии он айём саҳт пайвастагӣ дорад, зеро рӯзномаҳо бо интишори шеърҳои иҷтимоӣ ва мақолаҳои публицистӣ рӯҳияи бедории миллӣ ва иҷтимоиро ба миён оварданд. Бидуни тавачҷуҳ ба ин робитаи мутақобил наметавон масъалаи равандҳои ташаккули адабиёти муосир ва шаклгирии хувияти миллӣ дар оғози асри бистро ба миён гузошт.

Пажӯҳиш муайян месозад, ки адабиёт ва матбуот ду неруи муҳаррики як ҳадафи воҳид буданд, ки дар пайвастагӣ ба таҳаввули маърифати ҷомеа роҳ кушоданд. Мубрамияти мавзӯ дар он ифода меёбад, ки то кунун пажӯҳишҳои ҷудогона вучуд доштанд, вале таҳқиқи ҳамаҷониба ва мукамал дар ин замина муҳаққиқи худро интизор буд. Ин ҳолигоҳ худ зарурати бознигарӣ ва таҳқиқи амиқро тақозо мекунад, то ки паҳлуҳои гуногуни робита ва ҳамбастагии матбуот ва адабиёт мушаххас гардад. Баррасии матолиби адабӣ ва публицистӣ дар нашрияҳои ибтидоӣ нишон медиҳад, ки чи гуна шеър ва наср ба хидмати бедории сиёсӣ ва иҷтимоӣ саҳм гирифтанд. Ҳамчунин, ин таҳқиқ муайян мекунад, ки таркиби забонӣ ва вежагиҳои сабқшиносии адабиёт дар ҳамбастагӣ бо матбуот такмил ёфта, роҳи эҷоди биниш ва сабки навро ҳамвор сохтааст. Мавзӯ бо ниёзҳои илмиву амалии рӯзгори имрӯз низ робитаи мустақим дорад, зеро шинохти таҷрибаҳои нахустин метавонад барои баррасии решашиносии ҷараёнҳои муосири иттилоот ва фарҳанг аҳаммият хоҳад дошт. Дар ҷаҳони пуртазоди муосир, ки матбуот ва адабиёт ҳамонро дар канори ҳам қарор доранд, омӯзиши ин таҷрибаҳои таърихӣ шинохти моҳияти хувияти миллӣ ва фарҳангиро такмилу тақвият мебахшад.

Мубрамияти мавзӯ, афзун бар ин, дар он аст, ки натиҷаҳои таҳқиқ барои фанҳои таълимӣ ба монанди таърихи адабиёт, назарияи журналистика ва равобити адабӣ маводи арзишманд фароҳам меоранд. Бо тавачҷуҳ ба вусъати мавзӯ, пажӯҳиш на танҳо аҳаммияти назариявӣ, балки арзиши амалӣ низ дорад, зеро дар таҳияи барномаҳои таълимӣ ва курсҳои вежа корбаст хоҳад шуд. Аҳаммияти дигари ин мавзӯ он аст, ки мавқеи адибони барҷаста, аз ҷумла, устод Садриддин Айнӣ, дар раванди ҳамкории адабиёт ва матбуот бо така ба сарчашмаҳои асли бознигарӣ шудааст.

Дарачаи навгонии натиҷаҳо дар диссертатсия ва нуктаҳои илмие, ки ба ҳимоя пешниҳод мешаванд. Диссертатсияи пешниҳодшуда бо вучуди така бар пажӯҳишҳои қаблӣ, дорои навгониҳои густардаи илмӣ мебошад, ки

онро дар радифи таҳқиқоти тоза ва бунёди қарор медиҳад. Аввалин навгонӣ дар он аст, ки масоили таъсиргузорӣ ва таъсирпазирии мутақобилаи адабиёт ва матбуот дар маҳдудаи як таҳқиқи муназзам ва ҳамаҷониба мавриди арзёбӣ қарор гирифтааст. Дар пажӯҳиш ба таври муназзам таҳқиқ шуда, ки жанрҳои тозае, монанди фелетон, ҳаҷвия, сахнача ва намоишнома сароғоз дар минбари рӯзномаву маҷаллаҳои нахустини тоҷикӣ шакл гирифта, сипас ба қаламрави анъанавии адабӣ роҳ ёфтаанд. Муаллиф собит менамояд, ки матбуот ба ҳайси як муҳаррики иҷтимоӣ дар ташаккули афкори ҷамъиятӣ ва бедории миллӣ нақши муассир гузошта, адабиёт низ аз ҳамин минбар ба роҳи навҷӯӣҳои ғоявӣ бадеӣ гом бардоштааст. Яке аз нуктаҳои нав дар ҷустуҷӯҳои муаллиф ин аст, ки ҷараёни таҳаввули забони адабии тоҷикӣ дар оғози асри бист бо тавачҷух бар матолиби мунташир дар рӯзномаҳо ва маҷаллаҳо таҳлил гардидааст. Навгонӣ дар он низ зухур меёбад, ки фаъолияти адибони пешсаф, аз ҷумла, устод Садриддин Айни, дар робита бо матбуот ба таври ҷудогона баррасӣ шуда, мақоми ӯ дар ташаккули насри муосир бо далелҳои муътамад ба субут расидааст.

Аз ҷараёни таҳқиқ бармеояд, ки жанри ҳикояи тоҷикӣ на танҳо дар заминаи суннатҳои адабиёти классикӣ, балки дар иртибот бо таҷрибаи нигориши публитсистии рӯзномаҳо низ шакл гирифтааст. Дигар навангезии ҷолиб дар он аст, ки мавқеи тарҷумаҳои адабӣ дар саҳифаҳои нашрияҳо ба тафсил таҳлилу тасниф шуда, нақши онҳо дар ташаккули завқу зеҳни эстетикӣ хонандагон ошкор гардидааст. Ин пажӯҳиш, ҳамчунин, матлаби тозаеро ба доираи баррасиҳо мекашад, ба ин маънӣ, ки матбуот на танҳо оинаи воқеият, балки мактаби танқиди адабӣ ва баҳси илмӣ низ будааст. Тааммуқ дар таҳлили забону услуби матолиби адабии дар рисола нишон медиҳад, чи гуна содагии баён ва ҳамзамон ҳифзи унсурҳои бадеӣ ба шаклгирии сабки нав мусоидат кардааст. Диссертант нахустин бор робитаи шеърҳои иҷтимоиву сиёсӣ ва таҳаввули шуури ҷамъиятиро дар қаламрави матбуот бо диди моҳиятҷӯ ба таҳқиқ гирифтааст. Гузашта аз ин, матбуот ба ҳайси минбари таҷрибаи эҷодӣ барои адибони ҷавон ва оғози роҳи эҷодии онҳо муаррифӣ шудааст.

Робитаи адабиёт ва матбуот дар заминаи раванди меҳварии ҷаҳоншинохтии замон: бедории миллӣ ва тарбияи маърифатӣ аз зовияҳои гуногун ва доираҳои густардаи илмӣ ба таҳаққуқ расидааст. Диссертатсия бо таъкид бар таъсири мутақобилаи матбуот ва адабиёт нишон медиҳад, ки ҳеҷ яке аз онҳо бидуни дигар наметавонист дар ҳадди камол рушд намояд. Беш аз ин таъсири жанрҳои адабӣ ба шаклгирии жанрҳои матбуотӣ низ бо ҷузъиёт арзёбӣ шудааст, ки аз тозакориҳои муаллиф маҳсуб мешаванд. Далелҳо бо далелҳои қотее ба ин ақида мерасад, ки репортаж, очерк ва сафарномаҳо дар

оғоз таҳти нуфузи усулҳои нигариши бадеӣ будаанд. Ҳамчунин, бино ба баррасиҳои саҳеҳи диссертант матбуот бо интишори мунтазами шеърҳои иҷтимоӣ ва насри бадеӣ дар заминаҳои мухталиф худшиносии миллиро шакл додаанд. Диссертатсия собит месозад, ки таъсири мутақобилаи адабиёт ва матбуот дар оғози садаи бистум на танҳо як падидаи фарҳангӣ, балки як рӯкни тавоноии таҳаввули шуури сиёсӣ иҷтимоӣ низ будааст.

Асоснокӣ ва эътимоднокии хулосаю тавсияҳои дар диссертатсия истифодаёфта. Хулоса ва тавсияҳо, ки дар диссертатсия баён шудаанд, дорои пояҳои мустақкам ва асоси илмӣ қобили эътимод мебошанд. Диссертант бо таҳқиқи доманадори сарчашмаҳои аслии ибтидои садаи бистум, аз ҷумла, рӯзномаву маҷаллаҳои «Бухорои шариф», «Оина», «Шӯлаи инқилоб», «Овози тоҷик», «Бедории тоҷик» ва «Раҳбари дониш» натиҷаҳои илмӣ хешро ба даст овардааст. Ин манбаъҳо кайфият ва ҳолати фарҳангӣ, иҷтимоӣ ва сиёсӣ бозтоб намуда, ба хулосаҳои илмӣ эътибори вежа бахшидаанд.

Ҳар хулосаи диссертанд бо далелҳои мушаххас тамомият ёфтаанд. Тавсияҳо низ дар асоси таҳлили мантиқии робитаҳои адабиёт ва матбуот ироа шуда, ҳадаф аз онҳо роҳнамоӣ барои пажӯҳишҳои баъдӣ ва истифодаи амалист. Ҳама хулосаҳо бо самтгирӣ ба таҳқиқи матолиби мунташир манзараи ҷараёни ҷустуҷӯҳои эҷодии адибони тоҷикро намудор меоварад. Муътамадии таҳлил ва хулосаҳои муаллиф аз он маншаъ мегирад, ки ҳар қазияи илмӣ бо мисоли мушаххас, ном ва санаи нашр сурат бастааст. Дар диссертатсия натиҷаҳои илмӣ бо таҳқиқоти қаблӣ муқоиса гардида, ҷиҳатҳои заиф ва холигоҳи пажӯҳишҳо дар ин ишора такмил шудаанд, ки имкони асоснок сохтани натиҷаҳои тоза ва қобили эътимодно роҳро овардааст. Тавсияҳои ироашуда бар зами хусусияти назариявӣ барои низоми таълим ва барномаҳои донишгоҳӣ низ қобили истифода мебошанд.

Эътимоднокии хулосаю тавсияҳои илмӣ бо иштироки муҳаққиқ дар конференсияҳои ҷумҳуриявӣ ва байналмилалӣ низ тақвият ёфтааст, ки натиҷаҳои диссертатсияро мавриди баҳсу баррасии доираҳои илмӣ қарор додаанд. Дигар нуктаи ҷолиб он аст, ки муаллиф ба осори назариявии муҳаққиқони ватаниву хориҷӣ таъкиди қарда, хулосаҳои худро дар ҳамбастагӣ бо онҳо баррасӣ намудааст. Далелҳои қарбастшуда бо истинод ба мақубҳо, мақолаҳо ва шеърҳои интишорёфта ба ҳадди кофӣ эътимодбахш мебошанд.

Тавсияҳо низ бо назардошти воқеиятҳои таърихӣ ва шароити иҷтимоии давра тарҳрезӣ шудаанд, ки эътимоднокии онҳоро меафзояд. Ҳамаи ин далел бар он аст, ки диссертатсия аз ҷиҳати асоснокии назариявӣ ва амалӣ қомилан ҷавобгӯ ба меъёрҳои илмӣ мебошад. Хулосаҳои он на танҳо пажӯҳишҳои қаблӣро ба таври ҷиддӣ мебахшанд, балки самтҳои навро барои таҳқиқоти оянда боз мекунанд.

Ҳачм ва сохтори диссертатсия. Диссертатсия дорои 353 саҳифаи чопи компютерӣ буда, ҳамаи бахшҳои зарурии як пажӯҳиши илмиро фаро мегирад. Сохтори он бо меъёрҳои илмӣ мувофиқат дошта, аз муқаддима, тавсифи умумии таҳқиқ, панҷ боб бо шонздаҳ фасл, хулоса ва тавсияҳои амалӣ иборат аст. Ҳар як боб бо фаслҳои мустакил тақсимбандӣ шуда, ҳар фасл дорои масъалаҳои мушаххас ва таҳлили густарда мебошад. Дар муқаддима ба таври муфассал аҳаммият, ҳадаф, вазифа ва зарурати таҳқиқро баён шудааст. Дар бобҳои минбаъда заминаҳои таърихӣ, иҷтимоӣ, фарҳангӣ ва раванди ташаккули адабиёт ва матбуот мавриди таҳқиқ қарор гирифта, хулосаҳои ҷамъбасти натиҷаҳои умумии таҳқиқро фаро гирифта, бо тавсияҳои илмӣ ва амалӣ имтиёз мекунад. Дар охир рӯйхати муфассали адабиёти истифодашуда ҷой гирифтааст, ки уфуқҳои мутолеоти пажӯҳишро ба сароҳат намоиш медиҳад. Дар бунёди сохтори диссертатсия заминаи назариявӣ, таҳлил ва натиҷагирӣ ба таври пайваста ва мантиқӣ ба ҳам омадаанд. Ҳар бахш бо таҳлил ва далелҳои мушаххаси илмӣ мустанад гардида, ҷомеият ва ҷамоатҳои умумии матро таъмин намудааст. Ба ин тартиб, ҳачм ва сохтори диссертатсия ҷавобгӯи талаботи илмии дараҷаи докторӣ буда, барои ироа ва ҷимоя арзиши кофӣ дорад.

Боби аввал бо унвони «Заминаҳои иҷтимоиву фарҳангӣ ва ташаккули муносибати адабиёти навин бо матбуот» нахустин бахши диссертатсияро ташкил медиҳад. Дар ин боб заминаҳои таърихӣ ва иҷтимоии зуҳури матбуоти тоҷик бо истинод ба сарчашмаҳои асли матраҳ шуда, аҳаммияти он дар шаклгирии адабиёти муосир ба таври дақиқ инъикос ёфтааст. Муаллиф нишон додааст, ки таъсиси нахустин рӯзномаҳои тоҷикӣ, аз қабيلي «Бухорои шариф» ва «Оина» ба таҳаввули зеҳнӣ ва бедории маънавии ҷомеа заминаи густурда фароҳам оварда, матбуот бо интишори шеър ва насри иҷтимоӣ хонандаро бо армонҳои маорифпарварӣ ва эҳёи миллӣ ошно сохтааст.

Хусусияти дигар он аст, ки робитаи қавии адабиёт бо матбуот ба шаклгирии забони зиндаи адабӣ мусоидат намудааст. Боб бо таҳлили муфассали ҷараёни таъсири мутақобилаи матбуот ва адабиёт нишон медиҳад, ки ҳар ду шакли афкори ҷамъиятӣ ба ҳамдигар неру бахшида, роҳи тақомули жанрҳои навро таъйид карданд. Дар фаслҳои марбут, пажӯҳишгар собит сохтааст, ки дар оғоз матбуот на танҳо воситаи иттилоот, балки муҳаррики иҷтимоӣ ва фарҳангӣ буд. Арзиши илмии ин боб дар он аст, ки нахустин бор робитаи таърихӣ ва иҷтимоии ду рукни муҳимми ҳаёти фарҳангӣ дар заминаи маводи фаровон бо далелҳои мушаххас баррасӣ шудааст. Ба хусус, баррасии ҷойгоҳи «Шуълаи инқилоб» ҳамчун меҳвари ташаккули афкори сиёсӣ ва адабии тоҷик аз арзиши хоси илмӣ бархурдор мебошад. Таҳлили муфассали матолиби интишоршуда гувоҳ аст, ки шеърҳои иҷтимоиву сиёсӣ ва мақолаҳои

публицистӣ дар таҷаддуди шуури ҷомеа нақши намоён доштаанд. Диссертант бар ин ақида аст, ки адабиёти навин маҳз тавассути матбуот неруи тоза ёфта, шаклу мазмуни худро дигаргун сохтааст. Аҳаммияти дигари ин боб он аст, ки матбуот ҳамчун фазои баҳсу мунозира ва танқиди адабӣ арзёбӣ гардидааст.

Дар боби дувум таҳти унвони «Таъсири матбуоти даврӣ ба мазмун ва сохтори адабиёти навин» муҳаққиқ бо таъя ба маъхазҳои дасти аввал роҷеъ ба шаклгирии муҳтавои осори адабӣ дар рӯзномаву маҷаллаҳои аввалини тоҷикӣ суҳан рондааст. Шеърҳои иҷтимоӣ дар саҳифаҳои матбуот мазмунҳои наву замониرو ба тасвир кашида, ҷанбаҳои иҷтимоӣ ва сиёсии адабиёти тоҷикро такмил бахшидаанд. Бино ба баррасиҳои диссертант, тавассути ҳамин шеърҳо идеологияи ҷомеа шакл гирифта, руҳияи бедории иҷтимоӣ истехком ёфтааст. Дар фаслҳои оид ба насри бадеӣ, ҷараёни таҷдиди шакл ва вусъати жанрҳо таҳқиқ ва таваҷҷуҳи кофӣ мабзӯл шудааст. Насри мунташир дар рӯзномаҳо ҳамчун пойгоҳи таҷрибаандӯзӣ ба таҷаддуди сохтор ва мазмуни ҳикояву қисса роҳ кушодааст. Ҳамчунин, масъалаи тарҷумаи осори бадеӣ ва нақши он дар густариши забон ва шаклҳои адабӣ мавриди таҳқиқ қарор гирифтааст. Диссертант собит менамояд, ки тарҷумаҳо на танҳо ҷаҳонбинии хонандагонро тоҷикро такмил бахшиданд, балки ба нависандагон низ ҳунари нависандагӣ ва равишҳои тозаро армуғон оварданд.

Боби дувум аз нигоҳи таҳлили ҷузъиёт ва мисолу далелҳо арзиши назариявӣ касб намулдааст. Натиҷаҳои он гувоҳанд, ки матбуот дар адабиёти навини тоҷик танҳо василаи интишор набуда, мактаби эҷод ва таҷриба низ ба шумор меомадааст. Ин боб ҷойгоҳи публицистикаи бадеиро дар ташаккули афкори ҷамъиятӣ ва адабӣ падида овардааст. Хуллас, боби дувум бо мазмун ва сохтори муназзам таҳқиқро дар сатҳи муносиби илмӣ сомон пазируфта арзиши диссертатсияро ба маротиба афзудааст.

Аҳаммияти боби сеум «Инъикоси масъалаҳои иҷтимоиву сиёсӣ дар адабиёт ва публицистикаи матбуот» бештар дар баррасии робитаи адабиёт бо воқеияти сиёсӣву иҷтимоии давра таҷассум ёфтааст. Ба ақидаи диссертант рӯзномаи «Шӯълаи инқилоб» бо мақолаҳо ва шеърҳои публицистӣ на танҳо ба ташаккули афкори сиёсӣ, балки ба тақомули шуури миллӣ роҳ кушодааст. Дар ин боб фаъолияти адабӣ ва публицистии устод Садриддин Айнӣ аз ҷанд дидгоҳ баррасӣ қарор гирифта, нақши ӯ дар ташаккули як мактаби нависандагӣ ва танқиди иҷтимоӣ ба таҳқиқ омадааст. Муҳокимаҳои илмӣ диссертант ошкор сохта, ки осори мунташир дар «Шӯълаи инқилоб» бо мазмунҳои сиёсӣ ва иҷтимоӣ ҳамоҳанг буда, дар ташаккули забону услуби муосир таъсири ҷашмрас гузоштаанд.

Дар фасли дигар бо таҳлили маводи ғӯшаи «Тоziёна» ин ғӯша ҳамчун падидаи ҷадид дар ташаккули жанрҳои ҳаҷвӣ ва танқидӣ нишон дода шудааст.

Муаллиф бо истинод ба матолиби асли бар ин хулоса меояд, ки танз ва ҳаҷв дар матбуоти тоҷик то ба як шакли собити жанрӣ рушд карда, матбуот бо нақди иҷтимоӣ ва сиёсӣ рисолати нигоҳи интиқодӣ ва андешаи созанда дар ҷомеа ба дӯш гирифта буд. Дар ин боб масъалаи ҳамбастагии адабиёт бо муборизаҳои сиёсӣ ва иҷтимоӣ бо далелҳои мушаххас таҷассум ёфта, муҳаққиқ нақши публитсистикаи бадеиро дар ташаккули тафаккури иҷтимоӣ собит месозад.

Бино ба мантиқи кӯшишҳои муаллиф, адабиёт дар ҳамоҳангӣ бо матбуот дар бозтоби рӯйдодҳои сиёсӣ ба навоариҳои муҳим даст ёфтааст. Натиҷаҳои бадастомада далел бар онанд, ки боби севум на танҳо як баҳши шарҳдиҳанда, балки як пояи назариявӣ ва методологӣ дар шинохти муносибатҳои иҷтимоиву сиёсӣ ва таъсири онҳо ба адабиёт махсуб мешаванд.

Боби чаҳорум ба баррасии робитаи матбуот бо масъалаҳои фарҳангиву маърифатӣ ихтисос ёфта, бо таври шоиста ҳузури ин унсурҳоро дар ташаккули андешаи миллӣ нишон медиҳад. Муҳаққиқ собит менамояд, ки рӯзномаи «Шӯълаи инқилоб» бо интишори мақолаҳои маърифатӣ ва пажӯҳишҳои адабӣ дар тарбияти зеҳнӣ ва маънавии ҷомеа саҳмгузор будааст. Боби мазкур мушаххас месозад, ки матбуоти ибтидоӣ асри XX на танҳо минбари сиёсӣ, балки мактаби маънавий ва фарҳангӣ барои ҷомеа ба ҳисоб мерафт. Муаллиф бо таҳлили мақолаҳои мунташир исбот мекунад, ки аҳли қалам аз тариқи матбуот барои тақмили сатҳи саводнокии мардум ва рушди фарҳанги мутолиа талош варзидаанд. Маводи фароҳамомада шоҳид аст, ки рӯзнома бо интишори шеърҳо ва мақолаҳои бадеӣ дар эҳёи суннатҳои миллӣ ва инқилоби фарҳангӣ нақши барҷаста бозидоаст. Дар ин замина дар фаслҳои алоҳида робитаи адабиёт бо таълиму тарбия баррасӣ гардида, аҳаммият ва хусусиятҳои боризи он таҳқиқ ва таъйид шудаанд.

Муаллиф бо далелҳо ба намоиш мегузорад, ки тавассути матбуот арзишҳои миллӣ ва фарҳангӣ дар шаклҳои ҷадид эҳё гардидаанд. Аз нигоҳи сохторӣ, боби чаҳорум аз фаслҳои пайдарпай ва мантиқӣ тартиб ёфта, ҳар як фасл мавзӯи хосеро ба таҳқиқ гирифтааст. Таҳлили нақши адибони навҷӯ дар ин раванд бо зикри номҳо ва осори онҳо, ҳамчунин, дар ин боб нақшу мақоми шахсиятҳои адабӣ дар ташаккули матбуоти миллӣ мавриди пажӯҳиш қарор гирифтааст. Диссертант бо таъки ба маводи матбуот ғановати фазои маънавии ҷомеа ба ҳайси заминаҳои пешрафти фарҳанг таъйид кардааст. Дар ин боб, матбуот ба сифати василаи тарбияи маънавий ва пули робитасоз миёни гузаштаву имрӯз ба намоиш гузошта мешавад. Арзиш ва аҳаммияти ин боб дар он аст, ки бо мисолҳои мушаххас робитаи фарҳанг бо рӯзгор ва ҳаёти иҷтимоии мардум ба таҳқиқ кашида шуда, матбуот ҳамчун оинаи бозтоби воқеият ва муҳарриқи неруманд омили таҳаввули он маънидод шудааст. Ҳар

як фасл дорои арзиши ҷудогона ва мустақили илмӣ буда, дар маҷмуъ як низоми ҳамоҳанг ва пайваста эҷод кардааст. Хулосаҳои ин боб дар таъйиди арзиши илмӣ ва фарҳангии диссертатсия нақши меҳварӣ бар уҳда доранд.

Боби панҷум ба таври комил ба баррасии ҷанбаҳои назариявӣ ва амалии нақди адабӣ ихтисос ёфтааст, ки аз лиҳози илмиву методологӣ аҳаммияти вижа дорад. Диссертант бо таҳлили сарчашмаҳо ва баррасии доманадори адабиёти мавриди таҳқиқ нақди адабиро ҳамчун як ҷараёни мустақил дар матбуоти ибтидоӣ асри бист ба шумор овардааст. Ин боб бо таҳлилҳои дақиқ ва бо истинод ба мисолҳои мушаххас имтиёз мекунад ва собит месозад, ки арзёбиҳои интиқодӣ дар рӯзномаву маҷаллаҳо на танҳо ба адабиёт, балки ба шуури ҷомеа таъсири амиқ гузоштаанд. Муаллиф мавқеи мунаққидонро бо таъя ба матолиби ҷопшуда таҳлил намуда, мақоми онҳоро дар ташаккули завқи бадеии ҷомеа хеле баланд арзёбӣ менамояд. Нақди адабӣ на танҳо дар ташаккули маърифати адабӣ, балки дар густариши андешаҳои иҷтимоӣ ва сиёсӣ низ ҷодаҳои навро падида овардааст. Аз нигоҳи сохторӣ, фаслҳои боби панҷум аз пайванди илмиву мантиқӣ бархурдор буда, мавзӯҳои муайяни ҳар фасл масъалагузориҳои илмиро аз ҷанд ҷиҳат вусъат додаанд. Мавқеи шахсиятҳои барҷаста бо мисолҳои муътамад муҳокима гардида, ҷойгоҳи онҳо дар пойдории мактаби нақди адабӣ ва суннатҳои он таъкид шудааст. Бо баҳрабардорӣ аз усулҳои таҳлилии муосири баррасиҳои илмӣ муаллиф ба хулосаҳои илмӣ даст ёфтааст.

Муҳаққиқ бо ин ҷашмандози фароҳ ба маводи таҳқиқ бар ин назар аст, ки тавассути нақди адабӣ муҳити маънавӣ ва завқи бадеии хонандагон дар замони нави таърихӣ шакл гирифтааст. Хулосаҳои боби панҷум аҳаммияти илмӣ ва амалӣ дошта, барои пажӯҳишҳои оянда манбаи муҳими таҳқиқӣ хоҳанд буд. Таҳлилҳои муаллиф дар боби панҷум далел бар он аст, ки қазияи нақди адабӣ дар матбуоти ибтидоӣ асри ХХ бо ҳама печидагиҳояш баррасӣ гардида, хулосаҳо заминаҳои эътимодбахши илмӣ пайдо кардааст. Ба ин маънӣ, боби панҷум на танҳо қисми таркибии диссертатсия, балки нуктаи нав ва қобили қабул дар илми рӯзноманигорӣ ва адабиётшиносӣ маҳсуб мешавад.

Аҳаммияти илмӣ, амалӣ ва иҷтимоии диссертатсия. Диссертатсияи мавриди баррасӣ дорои аҳаммияти баланди илмист, зеро масъалаи мавриди таҳқиқ то ба ҳол ба ин шаклу вусъат мавриди омӯзиш қарор наёфта буд. Диссертант дар заминаи таҳлилҳои амиқрав равандҳои назарияи таърихӣ таъсиргузори ва таъсирпазирии адабиёт ва матбуотро ба таври илмӣ бозсозӣ намояд. Аз ин ҷиҳат, пажӯҳиш нигариши нав ба маводи баҳс дар илмҳои рӯзноманигорӣ ва адабиётшиносӣ уфукҳои тозаро боз намуда, заминаи ҷадиди баррасиҳои илмиро фароҳам овардааст. Дастовардҳои илмӣ дар диссертатсия барои пажӯҳишгарон муҳимму арзишманд буда, дурнамоҳои таҳқиқоти

баъдинаро муайян месозад. Аз дидгоҳи амалӣ, натиҷаҳои таҳқиқ метавонанд барои муаллимон ва донишҷӯёни донишгоҳҳо дарсномаи муфид ва манбаи омӯзиш бошанд. Истифодаи натиҷаҳои диссертатсия дар барномаҳои таълимӣ ба такмили дониш ва ҷаҳонбинии толибилмон муассир хоҳанд буд. Ин пажӯҳиш, ҷамчунин, барои рӯзноманигорон ва муҳаррирон роҳнамо буда, ба онҳо имконият медиҳад, ки бо тақия ба таҷрибаи таърихӣ роҳҳои таъсирбахши фаъолияти матбуотиро ба кор гиранд. Дар сатҳи иҷтимоӣ, пажӯҳиш бо баррасии нақши матбуот дар ташаккули тафаккури миллий, дар таҳкими худшиносии ҷомеа саҳмгузор хоҳад буд.

Масъалаи умдаи матбуот ҷамчун василаи огоҳсозӣ ва ҳидояти иҷтимоӣ, ҷамбастагӣ ва ҷамфиқрии ҷомеа арзиши иҷтимоии возеҳ дорад, ки бо арзишҳои миллий ва фарҳангии ҷомеаи тоҷикон дар иртиботи мустақим қарор дорад. Ҷамчунин, диссертатсияи мазкур дар таҳкими робитаи илм ва ҷомеа саҳм гузошта, донишро аз доираи назария ба сатҳи амалӣ интиқол медиҳад. Бо пешниҳоди хулосаҳои амалӣ, муаллиф заминаи баҳрабардории муассисаҳои таҳсилотӣ, марказҳои пажӯҳишӣ ва расонаҳои хабариро фароҳам сохтааст. Бо тавачҷуҳ ба аҳаммияти илмӣ, амалӣ ва иҷтимоии диссертатсия онро метавон дастоварди назаррас дар соҳаи илмҳои филологӣ арзёбӣ намуд.

Наشري натиҷаҳои таҳқиқ аз рӯйи мавзӯи диссертатсия. Диссертант дар рафти анҷом додани кори илмӣ натиҷаҳои пажӯҳишии худро дар як қатор маҷаллаҳо ва ҷамоишҳои илмӣ муаррифӣ намудааст. Мақолаҳои интишорёфта ба тавзеҳи ҷанбаҳои назариявӣ ва таърихии мавзӯ бахшида шуда, бо забони илмӣ ва корбандии истилоҳоти касбӣ пешниҳод гардидаанд. Муҳаққиқ бо наشري мақолаҳо робитаи илмиро бо муҳаққиқони дохилӣ ва хориҷӣ таҳким бахшида, натиҷаҳои пажӯҳишҳои худро ба муҳокимаи аҳли илм гузоштааст. Чопи мақолаҳо дар нашрияҳои тақризшаванда ва дорои эътибор нишон медиҳад, ки дастовардҳои диссертант аз арзиши илмии қавӣ бархурдоранд. Муаллиф баробари таълифу чопи мақолаҳо дар конференсҳои байналмилалӣ ва ҷумҳуриявӣ низ ширкат варзида, натиҷаҳои таҳқиқро ба таври густарда муаррифӣ намудааст. Ҳузури фаъоли ӯ дар ин ҷамоишҳо боиси он шуда, ки натиҷаҳои масоили мавриди баҳс дар меҳвари баррасиҳои доираи васеи муҳаққиқон қарор гиранд. Бо ин васила ба маърази исбот мерасад, ки кори анҷомёфта на танҳо аҳаммияти маҳаллӣ, балки дорои арзиши минтақавию байналмилалӣ низ мебошад. Фаъолияти интишории диссертант собит месозад, ки кори анҷомёфта ба таври ҷамҷониба ба муҳокимаи илмӣ ворид гардида, аҳаммияти назарраси назариявӣ ва амалӣ касб намудааст.

Диссертатсия аз нигоҳи шакл ва тартиби ироа бо талаботи амалкунандаи Комиссияи олии аттестатсионии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон мутобиқат дорад. Тарзи мурағтабсозии матн бо риояи қоидаҳои қабулшудаи

академӣ иҷро гардида, ҳар як боб ва фасл дар қолаби стандартии тасдиқгардида пешниҳод шудааст. Услуби баён, ки асосан илмӣ ва таҳлилий мебошад, ба меъёрҳои амалкунанда ҷавобгӯ буда, истифодаи истилоҳот бо дақиқият сурат гирифтааст. Тақсими қисматҳо ба муқаддима, бобҳои таҳлилий, хулоса ва тавсияҳо, ҳамчунин, рӯйхати адабиёт бо меъёрҳои муайянгардидаи комиссия созгор аст. Диссертант дар сохт ва мурағабсозии рисола аз намунаҳои муътамади илмӣ истифода бурдааст, ки ин ҳол ба қонунмандии шаклӣ ва тартиби ироа далолат мекунад. Ҳар як боб бо муқаддимаи мавзӯӣ оғоз гардида, бо хулосаи ҷудоғона анҷом ёфтааст, ки мутобиқи дастурҳои расмӣ аст.

Сохтор ва шакли кори илмӣ далолат бар он доранд, ки диссертант бо талаботи расмӣ ва ҳуқуқии Комиссияи олии аттестатсионии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон шинос буда, онҳоро дақиқ риоя намудааст. Ҷобҷағузории фаслҳо ва қисматҳо дар мувофиқат бо дастурҳои амалкунанда иҷро гардида, кори илмиро ба шакли ниҳойӣ ва қобили ҳимоя расонидааст.

Автореферат, ки аз диссертатсия бармеояд, ба талаботи Тартиби додани дараҷаҳои илмӣ, ки бо қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 30 июни соли 2021, №267 тасдиқ шудааст, ҷавобгӯ мебошад.

Бо вучуди баҳои мусбате, ки дар тақриз баён гардид, дар рисолаи мазкур баъзе камбудихо, нуқтаҳои баҳсталаб, ғалатҳои имлоӣ ҷой доранд, ки ҳолатҳои зеринро метавон ҷудоғона таъкид намуд:

1. Бо вучуди арзиши илмии натиҷаҳо, дар баъзе мавридҳо робитаи мустақими онҳо бо масъалаҳои амалӣ заифу хира аст, аз ҷумла, заминаҳои татбиқи хулосаҳо дар соҳаи амалия ба таври ҷудоғона ва муфассал нишон дода нашудаанд.

2. Дар қисмати адабиётшиносӣ ҳарчанд фарогирии манбаъҳо ба қадри кофист, бархе сарчашмаҳои нави хориҷӣ ворид нашудаанд.

3. Нақши муҳаққиқони ҳамзамон ва пешгузаштагон ба таври умумӣ шарҳ ёфтааст, вале таҳлили амиқи назару андешаҳои онҳо дар муқоиса бо натиҷаҳои диссертант камтар ба назар мерасад. Муқоисаи муфассал бар хусни рисола хусни нав зам менамуд.

4. Дар хулосаи умумӣ ҳарчанд натиҷаҳо ҷамъбаст шудаанд, ҷойи пешниҳоди мушаххасоти бештар дар шакли тавсияҳои амалӣ тақмил меҷаҳад.

5. Ҳарчанд диссертатсия аз назари сохтор ва муҳтаво ҷавобгӯ ба талабот аст, баъзе ҷумлаҳо ва ибораҳо аз тақрори фикр бебаҳра нестанд. Лозим аст, ки дар таҳрири ниҳойӣ ин масъала ба эътибор гирифта шавад.

Эродҳо ва камбудихои зикршуда, дар маҷмӯъ, аҳаммияти назариявӣ амалии диссертатсияи мазкурро коста намесозанд ва ба муҳтавои асосии кор таъсири манфии ҷиддӣ намерасонанд.

Диссертатсияи Абдурахимов Бахтиёр Абдурахимович дар мавзуи «Таъсирпазирии мутақобилаи адабиёти навини тоҷик ва матбуот дар оғози асри XX», ки барои дарёфти дараҷаи илмии доктори илмҳои филологӣ аз рӯйи ихтисосҳои 10.01.01 – Адабиёти тоҷик; равобити адабӣ ва 10.01.10 – Рӯзноманигорӣ пешниҳод гардидааст, дар сатҳи баланди илмӣ ба анҷом расида, ба талаботи бандҳои 32-35-и Тартиби додани дараҷаҳои илмӣ, ки бо қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 30-юми июни соли 2021, таҳти №267 тасдиқ шудааст, комилан мувофиқ мебошад. Муаллифи он сазовори дарёфти дараҷаи илмии доктори илмҳои филологӣ аз рӯйи ихтисосҳои номбаршуда доништа мешавад.

Муқарризи расмӣ:

доктори илмҳои филологӣ,
академики Академияи миллии
илмҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон,
узви Комиссияи маркази интихобот
ва раёйпурсии Ҷумҳурии Тоҷикистон

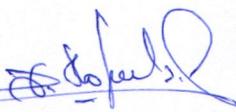

Салимӣ Носирҷон
Юсуфзода

«03» сентябри соли 2025.

Нишонӣ: 734064, Ҷумҳурии Тоҷикистон,
шаҳри Душанбе, ноҳияи Сино,
кӯчаи Ҳувайдуллоев, бинои 254, хучраи 67
Тел.: (+992) 98-797-55-55

Имзои Н.Ю. Салимиро тасдиқ менамоям:
мудири шӯъбаи ҳуқуқи дастгоҳи
Комиссияи марказии интихобот ва
раёйпурсии Ҷумҳурии Тоҷикистон

Нормухаммедов А.У.

Нишонӣ: 734025, Ҷумҳурии Тоҷикистон,
шаҳри Душанбе, хиёбони Рӯдакӣ, 46.
Телефон: (+992-37) 227-95-47.
E-mail: tajikistan.elections@gmail.com

«03» сентябри соли 2025.